

NEKE KARAKTERISTIKE PASIVNIH I PROVOKATIVNIH ŽRTAVA NASILJA MEĐU DJECOM U ŠKOLI

Bruna PROFACA, Sena PUHOVSKI, Jadranka LUCA MRĐEN
Poliklinika za zaštitu djece Grada Zagreba, Zagreb

UDK: 364.271-057.874
37.064.3-057.874-058.6

Prethodno priopćenje

Primljeno: 13. 1. 2005.

Nasilništvo među djecom definira se kao opetovana ili trajna izloženost djeteta negativnim postupcima jednoga učenika ili više njih (Olweus, 1998.). Istraživanja koja se bave ovim problemom kod nas su još vrlo rijetka. Cilj je ovog rada ispitati karakteristike djece žrtava nasilja među djecom te utvrditi postoje li razlike između dviju skupina žrtava – pasivnih i provokativnih. U istraživanju je upotrijebljen Upitnik školskog nasilja (UŠN-2003), razvijen u sklopu šireg istraživanja Poliklinike za zaštitu djece Grada Zagreba. Sudionici ispitivanja bila su djeca od 10 do 14 godina (N=1058), za koje se pokazalo da pripadaju kategoriji žrtava. Pokazalo se da su pasivne žrtve u podjednakoj mjeri dječaci i djevojčice, a provokativne su žrtve znatno češće dječaci. U nižim razredima podjednak je broj pasivnih i provokativnih žrtava, dok je u višim razredima značajno veći broj provokativnih žrtava nego pasivnih. Provokativne se žrtve u školi osjećaju slabije, ali ne i manje prihvaćeno. Postoje značajne razlike i u načinu na koji se ove dvije skupine djece suočavaju s doživljenim nasiljem. Djeca koja pripadaju skupini provokativnih žrtava koriste se znatno manje uspješnim i socijalno neprihvatljivijim strategijama kako bi se zaštitila od nasilja vršnjaka. Provokativne žrtve sklonije su agresivno reagirati na nasilje ili zadržati to za sebe, dok pasivne žrtve češće traže pomoć i zaštitu odraslih. Rezultati provedenog istraživanja pokazuju da je razlike između djece koja su pasivne žrtve i one djece koja su provokativne žrtve nasilja važno imati na umu prilikom osmišljavanja preventivnih i intervencijskih programa.

Ključne riječi: nasilje među djecom, pasivne žrtve,
provokativne žrtve

Bruna Profaca, Poliklinika za zaštitu djece Grada Zagreba,
Argentinska 2, 10000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: bruna.profaca@poliklinika-djeca.hr

UVOD

Istraživanja vezana uz nasilje među djecom započeta su u skandinavskim zemljama kasnih 60-ih i ranih 70-ih godina. Kako navodi Olweus (1998.), za nasilništvo među djecom prvotno se rabio termin "napadanje" – *mobbing*, a naknadno termin "nasilništvo" – *bullying*.

Olweus (1998.) nasilništvo među djecom definira kao optovanu ili trajnu izloženost učenika negativnim postupcima jednoga učenika ili više njih. Da bi se upotrijebio pojam nasilništva, ovaj autor smatra da mora postojati nerazmjer, odnosno asimetričan odnos snaga između nasilnika ili žrtve.

Nasilništvo i zastrašivanje u školi problem je u cijelom svijetu i negativno utječe na školsku klimu i pravo učenika na učenje, ali i cjelokupan djetetov razvoj. To je oblik zlostavljanja i antisocijalnoga ponašanja koji pogađa sve socioekonomske, geografske i rasne dijelove društva. Među učenicima osnovne škole nasilništvo varira od 11,3% u Finskoj do 49,8% u Irskoj (Dake i sur., 2003.).

Nasilnici uvijek pronalaze žrtve koje se po nečem razlikuju, nečim odskaku ili su ranjive. Stoga se u nizu istraživanja koja se bave nasilništvom među djecom pokušavaju razjasniti karakteristike djece prema vrsti sudjelovanja u nasilništvu: nasilnici, žrtve, provokativne žrtve. Nasilništvo negativno utječe na život i nasilnika i žrtve (Dake i sur., 2003.). Prema pregledu istraživanja koje navode Kumpulainen i Rasanen (2000.), djeca uključena u nasilništvo imaju više psihijatrijskih poteškoća od one djece koja to nisu.

U istraživanjima koja se bave karakteristikama žrtava izdvajaju se njihove tjelesne i psihološke karakteristike te obilježja ponašanja, a odnedavno se nastoje zahvatiti i obilježja njihovih socijalnih odnosa, obiteljske okoline, zdravstvenoga stanja i školskog uspjeha (Olweus, 1998.; Dake i sur., 2003.; Kumpulainen i Rasanen, 2000.). Većina navedenih istraživanja karakterizira žrtve kao djecu koja su po svom društvenom ponašanju submisivna ili pasivna po prirodi. Pregledom istraživanja upada u oči najznačajnija podjela žrtava nasilništva među djecom u dvije kategorije: pasivne (podložne) žrtve i provokativne žrtve (Olweus, 1998.).

Olweus (1998.) navodi da su pasivne žrtve plašljive i nesigurnije od ostalih učenika. Oprezne su, osjetljive, tihe, osjećaju se manje sposobnima, posramljenima i neprivlačnima. Kada ih napadaju ostali učenici, reagiraju plakanjem (češće u nižim razredima) i povlačenjem. Pate od pomanjkanja samopoštovanja i imaju negativan stav prema sebi i svom položaju. Žrtve su u školi osamljene i napuštene. U pravilu nemaju dobra prijatelja u razredu. Nisu nasilne i ne zadirkuju druge, stoga se nasilništvo ne može protumačiti kao posljedica

provociranja vršnjaka. Nisu sposobne izbjeći sukob humorom i ne snalaze se dobro u brzom i logičkom razmišljanju. Često izostaje podrška nastavnika i samih učenika, pa je prisutan osjećaj krivnje, osobito za vlastiti položaj unutar grupe. Dake i suradnici (2003.) kao najznačajnije psihološke karakteristike djece koja su izložena viktimizaciji navode nisko samopouzdanje i anksioznost. Žrtve pokazuju više internaliziranih poteškoća, nezrelije su i osamljenije, imaju slabije komunikacijske vještine i vještine rješavanja problema od djece koja nisu podložna viktimizaciji (Kumpulainen i Rasanen, 2000.).

Iako većina žrtava nasilja među djecom pokazuje submisivno-inhibirano ponašanje u socijalnim situacijama, postoji i agresivniji stil ponašanja karakterističan za malu podgrupu djece žrtava vršnjačkoga nasilja. To su provokativne žrtve koje je u svojim istraživanjima identificirao Olweus (1998.) na temelju izvješća učitelja. Učitelji su opisivali tu djecu kao iritantnu, nemirnu i agresivnu, koja imaju poteškoća s koncentracijom. Izazivajuće ponašanje provokativnih žrtava smatra se jednim od mehanizama kojim ta djeca mogu postati trajna meta vršnjačkoga nasilja (Olweus, 1998.).

Olweus (1998.) navodi pregled istraživanja prema kojima su dječaci koji su identificirani kao provokativne žrtve češće zlostavljani u obitelji, strogo su odgajani te su svjedočili obiteljskom nasilju. Takva okolina odrastanja uvjetovala je razvoj impulzivnosti i emocionalnih poteškoća, stoga ta djeca mogu biti ciljem vršnjačke viktimizacije kao odgovora na njihovo prekomjerno reaktivno ponašanje. Ujedno, agresivna djeca koja postaju žrtve nasilja među djecom karakterizirana su manjkom emocionalne regulacije, što vodi mnogim poteškoćama u društvenim situacijama i odnosima. U ovim istraživanjima pokazalo se da rani problemi s održavanjem pažnje i hiperaktivnošću te nemirno ponašanje mogu biti pokazatelji kasnije viktimizacije u grupi vršnjaka (Olweus, 1998.).

Andreou (2000.) utvrdio je da se provokativne žrtve razlikuju i od nasilnika i od pasivnih žrtava po socijalnoj neprihvaćenosti i negativnom samopoimanju. Opisujući osobine djece koja su provokativne žrtve, Olweus (1998.) naglašava njihov spoj agresivna i anksiozna ponašanja. Kao i pasivne žrtve, i oni mogu biti slabije tjelesne građe. Na slučajeve nasrtaja ili uvrede nastoje odgovoriti, mogu biti hiperaktivni, nezreli, stvarati napetost u okolini svojim navikama. Otežavajuća je okolnost što odrasli, uključujući i nastavnike, pokazuju nesklonost prema njima.

Fosse i Holen (2002.) ustanovili su ispitivanjem odraslih pacijenata psihijatrijske klinike da su muškarci koji su bili žrtve vršnjačkoga nasilja u djetinjstvu odrastali bez biološkog oca. Ovi autori navode da je to u skladu s istraživanjima koja pokazuju da je viktimizacija povezana s ulogom oca – koji

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 3 (83),
STR. 575-590

PROFACA, B.,
PUHOVSKI, S.,
LUCA MRĐEN, J.:
NEKE KARAKTERISTIKE...

može biti odsutan, a ako je prisutan, kritičan je i distanciran (Olweus, 1993., prema Fosse i Hollen, 2002.). Kod žena, u istom ispitivanju, ovakav nalaz nije bio značajan, ali je bilo utvrđeno roditeljsko zlostavljanje i zanemarivanje u djetinjstvu (Fosse i Hollen, 2002.).

Važnost ispitivanja karakteristika djece izložene viktimizaciji – bilo da su pasivne žrtve ili, pak, provokativne – ogleđa se u studijama koje ispituju njihovu kasniju prilagodbu. Kao odrasli, žrtve pokazuju više depresivnosti i imaju manje samopouzdanje (Olweus, 1993., prema Kompulainen i Rasanen, 2000.). Hugh-Jones i Smith (1999.) utvrdili su da polovica onih koji su bili žrtve nasilja u djetinjstvu imaju kao odrasli dugotrajne posljedice izloženosti nasilju, uglavnom u osobnim odnosima. Ako su bili žrtve nasilja u dobi od 8 godina, osobito ako su bili provokativne žrtve, u dobi od 15 godina imaju više psihijatrijskih simptoma (Kumpulainen i Rasanen, 2000.). Sourander i sur. (2000.) u svom istraživanju zaključuju da je viktimizacija često perzistirajuća i povezana s raznim emocionalnim problemima i problemima ponašanja. Jedno novije istraživanje, za sada jedino takvo u svijetu, utvrdilo je povezanost između viktimizacije u školi i viktimizacije na radnom mjestu (Smith i sur., 2003.). Naime, najveći rizik da će biti izloženi napadima na radnom mjestu imaju one osobe koje su u školskoj dobi bile provokativne žrtve, a za njima slijede pasivne žrtve. Ovi autori naglašavaju visoku rizičnost onih koji su bili provokativne žrtve i sugeriraju da učenici koji se dugotrajno ne uspijevaju suočiti s nasiljem ili ga prevladati humorom postaju rizični za kasnije probleme na radnom mjestu. Međutim, autori također skreću pozornost na one pojedince koji su bili izloženi nasilju, a nisu bili kasnije viktimizirani, te naglašavaju važnost koju mogu imati kontekstualni i okolinški činitelji.

Osim dugoročnih posljedica na prilagodbu pojedinca, ispitivanja viktimizacije učenika te obilježja ponašanja žrtava – bilo da su one pasivne ili provokativne – važna su radi mjera koje se mogu ugraditi u programe intervencije u školskom okruženju.

CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

S obzirom na to da se problemi vezani uz nasilje među djecom (*bullying*) u našoj zemlji počinju nametati kao predmet interesa javnosti, ali i stručnjaka, tek u zadnjih nekoliko godina, istraživanja koja se bave ovim problemom još su uvijek vrlo rijetka. Kako bi se bolje razumio problem te samim time na najprimjereniji način pomoglo djeci, roditeljima i nastavnicima, važno je znati ne samo koliko je taj problem rasprostranjen nego i imati detaljnija znanja o karakteristikama djece koja su u njega uključena.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 3 (83),
STR. 575-590

PROFACA, B.,
PUHOVSKI, S.,
LUCA MRĐEN, J.:
NEKE KARAKTERISTIKE...

Skupina djece koja se smatra žrtvama nasilja među djecom pogotovo je zanimljiva s obzirom na to da istraživanja pokazuju kako se žrtve mogu podijeliti na one koje doživljavaju nasilje, ali nisu i sami nasilni (pasivne žrtve), te na one koji su istodobno izloženi nasilnom ponašanju drugih, a uz to su i sami nasilni (provokativne žrtve). S obzirom na to činilo se važnim ne samo ispitati karakteristike djece koja se smatraju žrtvama nasilja među djecom nego i ustvrditi postoje li razlike između tih dviju skupina žrtava – pasivnih i provokativnih.

U skladu s tim postavljena su tri cilja:

1. Provjeriti postoji li razlika između pasivnih i provokativnih žrtava vršnjačkoga nasilja s obzirom na neke demografske karakteristike
2. Provjeriti postoji li razlika između ovih dviju skupina s obzirom na njihov osjećaj zadovoljstva u školi
3. Provjeriti postoje li razlike između ovih dviju skupina djece s obzirom na načine suočavanja s doživljenim nasiljem.

METODA

Instrument

U istraživanju je upotrijebljen Upitnik školskog nasilja (UŠN-2003), razvijen u sklopu šireg istraživanja Poliklinike za zaštitu djece Grada Zagreba. Konstruiran je na temelju Upitnika nasilnik/žrtva autora Dana Olweusa (1989., prema Olweus, 1998.). Upitnik obuhvaća neke demografske karakteristike djeteta, subjektivni osjećaj odbačenosti/prihvaćenosti u školi, osjećaj sigurnosti na pojedinim mjestima gdje se dijete kreće, zatim učestalost doživljavanja pojedinih oblika nasilja, spol i starost počinitelja pojedinih oblika nasilja, komu se dijete povjerava o doživljenom nasilju te tko je pokušao djetetu pružiti pomoć zbog doživljavanja nasilja. Potonje pitanje obuhvaća učestalost počinjenoga nasilja prema drugoj djeci.

Skale doživljenoga i počinjenoga nasilja sastoje se svaka od 11 čestica, koje se odnose na ponašanja koja predstavljaju različite oblike nasilja u školi. Sudionici istraživanja trebali su znakom X označiti učestalost doživljenoga/počinjenoga pojedinog oblika nasilja. Bodovanjem odgovora učestalost "nikad" nosi 1 bod, "rijetko ili ponekad" 2 boda, a "skoro svaki dan" 3 boda. Kompozitni rezultat Skale doživljenoga nasilja predstavlja jednostavnu linearnu kombinaciju 11 čestica. Svaki je sudionik mogao dobiti minimalno 11 bodova (ako je na svih 11 čestica odgovor "nikada"), a maksimalno 33 boda (ako je na svih 11 čestica odgovor "skoro svaki dan"). Na isti način formiran je kompozitni rezultat Skale počinjenoga nasilja. Distribucija kompozitnih rezultata skale doživljenoga nasilja pred-

stavlja pozitivno asimetričnu distribuciju. Pouzdanost skale je 0,786 (Crombach α). Distribucija kompozitnih rezultata skale počinjenoga nasilja predstavlja krivulju rijetkih događaja. Pouzdanost skale je 0,855 (Crombach α).

Postupak

Istraživanje je provedeno od travnja do lipnja 2003. godine s učenicima četvrtih, petih, šestih, sedmih i osmih razreda osnovnih škola u gradovima diljem Hrvatske, na jednom razredu iz svake generacije u pojedinoj školi. Kako su se istraživanjem željela obuhvatiti nasilnička ponašanja koja djeca doživljavaju ili čine u školi, a kako su prema Zakonu o hrvatskom školstvu škole odgovorne za dobrobit djece dok su u školi, za pristanak sudjelovanja u istraživanju upitani su ravnatelji škola. Za ispitivanje u školama pribavljena je i suglasnost Ministarstva prosvjete i športa.

Istraživanje je u razredu provodio ili razrednik ili stručni suradnik (psiholog, pedagog) u dogovoru s voditeljem istraživanja. Ispunjavanje upitnika trajalo je u prosjeku oko 15 minuta i bilo je anonimno. Nakon završetka ispunjavanja upitnika učenici su ispunjene upitnike ubacivali u za to predviđenu kutiju.

Ukupno je prikupljeno 4904 upitnika, a u statističku analizu uvršteno je 3983 upitnika koji su bili potpuno ispunjeni, tj. koji su sadržavali i odgovore na pitanja o spolu, razredu koji učenik pohađa, česticama skale doživljenoga nasilja i česticama skale počinjenoga nasilja.

Sudionici ispitivanja

Za potrebe ovog rada u statističku analizu uvršteni su podaci 1058 (21,6% cjelokupnog uzorka) djece za koje se pokazalo da pripadaju kategoriji žrtava te ih se podijelilo u dvije kategorije – provokativne ili pasivne žrtve. U uzorku od 1058 djece bilo je 515 djevojčica i 543 dječaka od 10 do 14 godina.

U sljedećoj tablici prikazat ćemo broj djece pasivnih i provokativnih žrtava u uzorku.

➔ TABLICA 1
Prikaz broja pasivnih i provokativnih žrtava u cjelokupnom uzorku

	N	%
Pasivne žrtve	739	70
Provokativne žrtve	319	30
Ukupno	1058	100

Iz gornje tablice vidi se da većina djece (70%) koja u školi doživljava nasilje pripada kategoriji pasivnih žrtava, tj. izvještavaju da su drugi nasilni prema njima, ali da oni nisu nasilni prema drugima. Kategoriji provokativnih žrtava pripada 30% djece – doživljavaju nasilje druge djece, ali su i sami nasilni prema drugima.

REZULTATI I RASPRAVA

Kako bi se interpretirale dobivene razlike u okviru zadanih problema, primijenjen je χ^2 test.

Karakteristike žrtava

Dobivene razlike u nekim karakteristikama dviju skupina žrtava prikazat ćemo u sljedećim tablicama (2. – 5.).

U Tablici 2 prikazane su razlike između djece pasivnih žrtava i provokativnih žrtava.

➔ TABLICA 2
Razlike s obzirom na strukturu obitelji

	Pasivne žrtve		Provokativne žrtve	
	N	%	N	%
Dvoroditeljska obitelj	630	85	263	81
Jednoroditeljska obitelj	114	15	60	19

Nije dobivena statistički značajna razlika ($p = 0,112$) između ovih dviju skupina djece s obzirom na to žive li u cjelovitoj ili necjelovitoj obitelji. Raznim istraživanjima proučavala se povezanost između viktimizacije i obiteljskog okruženja, ali nedovoljno je proučavana razlika između ovih dviju skupina žrtava. Nalazi dosadašnjih istraživanja, koja se odnose na povezanost obiteljskog okruženja i viktimizacije općenito, nisu jednoznačni. Sourander i sur. (2000.) dobili su rezultate koji ne upućuju na značajnu povezanost između viktimizacije i cjelovitosti obitelji, međutim u istraživanju što su ga proveli Bond i sur. (2001.) dobiveno je da djeca žrtve nasilja 1,5 puta češće dolaze iz necjelovitih obitelji. Ovaj nalaz odnosi se na žrtve općenito, a za daljnju provjeru razlika između dviju grupa žrtava vjerojatno treba više pozornosti posvetiti varijablama koje se odnose na kvalitetu odnosa, roditeljski stil i postupke nego samo na cjelovitost obitelji.

U sljedećoj tablici prikazat ćemo razlike između provokativnih i pasivnih žrtava s obzirom na spol.

➔ TABLICA 3
Razlike između provokativnih i pasivnih žrtava s obzirom na spol

	Pasivne žrtve		Provokativne žrtve	
	N	%	N	%
Djevojčice	401	54	114	36
Dječaci	338	46	205	64

Dobivena je statistički značajna razlika između ovih dviju skupina ($p=0,000$), odnosno dok je u grupi pasivnih žrtava podjednak broj djevojčica i dječaka, u grupi provokativnih žrtava znatno je više dječaka. Moglo bi se reći da znatno veći broj dječaka nego djevojčica, koji su izloženi nasilju druge djece, i sami postaju nasilni prema drugoj djeci. Olweus (1998.) navodi da su provokativne žrtve najčešće dječaci, u istraživa-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 3 (83),
STR. 575-590

PROFACA, B.,
PUHOVSKI, S.,
LUCA MRDEN, J.:
NEKE KARAKTERISTIKE...

nju Kumpulainen i sur. (1999.) također su dobivene razlike po spolu između provokativnih žrtava, ali ne i pasivnih. Dobi-
veni rezultati mogli bi se objasniti karakteristikama dječaka,
provokativnih žrtava, koji često nastoje uzvratiti u slučaju na-
pada, ali i različitim stilovima odgoja djevojčica i dječaka kao
i većom tolerancijom odraslih na nasilno ponašanje dječaka.
Osim toga provokativne žrtve sudjeluju i u nasilnom ponaša-
nju, a poznato je da je veći postotak dječaka koji sudjeluju u
vršnjačkom nasilju općenito (Olweus, 1998.).

Školski uspjeh jedna je od često ispitivanih varijabli u is-
traživanjima vršnjačkoga nasilja. U sljedećoj tablici pokazat će-
mo dobivene razlike između dviju skupina našeg uzorka u
školskom uspjehu.

⇒ TABLICA 4
Razlike između
pasivnih i
provokativnih žrtava s
obzirom na školski
uspjeh

	Pasivne žrtve		Provokativne žrtve	
	N	%	N	%
Uspjeh 1	2	0,3	0	0
2	11	2	6	2
3	132	18	57	18
4	273	37	118	37
5	319	43	136	43

Nije dobivena statistički značajna razlika s obzirom na škol-
ski uspjeh između ovih dviju skupina djece ($p=0,896$). Istra-
živači koji su se bavili ovim problemom ne nalaze ni značajan
odnos između školskog uspjeha i ovih dviju oblika viktimiza-
cije (Nansel i sur., 2001., prema Dake i sur., 2003.).

Željeli smo ispitati kako se djeca – provokativne i pasivne
žrtve – razlikuju po dobi, u ovom slučaju s obzirom na razred
koji pohađaju. U sljedećoj tablici prikazali smo dobivene zna-
čajne razlike između najmlađe i najstarije djece ovoga uzorka.

⇒ TABLICA 5
Razlike između dviju
grupa žrtava s
obzirom na
pohađanje razreda
(najmlađi i najstariji
učenici)

	Pasivne žrtve		Provokativne žrtve	
	N	%	N	%
Razred 4	127	17	28	8
8	126	17	102	12

Dobivena je statistički značajna razlika između ovih dvi-
ju skupina s obzirom na razred koji pohađaju ($p = 0,000$). Na-
ime, dok je broj pasivnih i provokativnih žrtava u četvrtom
razredu osnovne škole gotovo jednak (najmlađa djeca u ovom
istraživanju), u osmom razredu on je izrazito neujednačen,
odnosno mnogo je veći broj provokativnih nego pasivnih žr-
tava. Istraživanja pokazuju da je sklonost agresivnom reagi-
ranju na nasilje povezana s dobi, i to tako da starija djeca
pokazuju veću sklonost da na nasilje reagiraju nasiljem (Ro-
land i Idsoe, 2001.).

Osjećaj zadovoljstva u školi

Osim razlika u nekim demografskim karakteristikama, željeli smo utvrditi razlikuju li se provokativne i pasivne žrtve prema osjećaju zadovoljstva u školi (Tablica 6).

➔ TABLICA 6
Osjećaj zadovoljstva u školi pasivnih i provokativnih žrtava

	Pasivne žrtve		Provokativne žrtve	
	N	%	N	%
Dobro	410	55	146	45
Loše	67	9	50	16
Ni dobro ni loše	206	28	95	29
Ne znam	58	8	32	10

Pronađena je statistički značajna razlika između ovih dviju skupina djece, i to tako da se provokativne žrtve osjećaju statistički značajno lošije u školi ($p = 0,003$). Ovaj je rezultat očekivan, jer se može pretpostaviti da će provokativne žrtve, zbog svojega socijalno neprihvatljivog ponašanja, biti odbačene i od vršnjaka i od nastavnika. U istraživanju Haynie i sur. (2001.) djeca provokativne žrtve izvještavaju o značajno lošijoj prilagodbi i slabom osjećaju pripadanja školi nego pasivne žrtve ili pak nasilnici.

Uz osjećaj zadovoljstva, pretpostavljali smo da postoje neke razlike i u osjećaju prihvaćenosti u školi. Rezultate smo prikazali u sljedećoj tablici.

➔ TABLICA 7
Osjećaj prihvaćenosti pasivnih i provokativnih žrtava u školi

	Pasivne žrtve		Provokativne žrtve	
	N	%	N	%
Prihvaćeno	428	59	206	65
Odbačeno	77	10	26	8
Ni jedno ni drugo	117	16	43	14
Ne znam	109	15	42	13

Između ovih dviju skupina djece nije pronadena statistički značajna razlika ($p = 0,259$) vezana uz njihov osjećaj prihvaćenosti u školi. Može se pretpostaviti da su djeca, odgovarajući na ovo pitanje, procjenjivala u prvom redu svoju poziciju u grupi vršnjaka te osjećaj prihvaćenosti od druge djece. S obzirom na to da istraživanja (Dake i sur., 2003.; Olweus, 1998.) pokazuju kako je jedna od glavnih karakteristika žrtava upravo neprihvaćanje od druge djece, moglo se očekivati da na ovoj varijabli neće biti statistički značajne razlike između ove dvije skupine.

Suočavanje s nasiljem među djecom

Iako prema njihovoj osnovnoj podjeli između dviju vrsta žrtava nasilja možemo pretpostaviti da postoje razlike u suočavanju s nasiljem, tj. s odabirom načina reagiranja u situaciji

doživljavanja nasilja, ipak smo željeli provjeriti postoje li u našem uzorku te razlike. Prikazali smo ih u sljedećoj tablici.

➔ **TABLICA 8**
Strategije kojima se koriste pasivne i provokativne žrtve prilikom izloženosti nasilju

	Pasivne žrtve		Provokativne žrtve		P
	N	%	N	%	
Ništa ne napravi	163	22,0	62	19,4	0,369
Kaže da prestane	433	58,6	134	42,0	0,000
Pobjegne	106	14,3	46	14,4	0,634
Udari	194	26,2	166	52,0	0,000
Potuče se	74	10,0	104	32,6	0,000
Ne ide u školu	5	0,7	12	3,8	0,001
Kaže odraslom	232	31,4	53	16,6	0,000
Kaže prijatelju	233	31,5	84	26,3	0,093

Iz Tablice 8 vidi se da pasivne žrtve statistički značajno češće biraju strategije kao što su govorenje osobi da prestane ili žaljenje odrasloj osobi, dok provokativne žrtve češće udare ili se potuku s nasilnikom ili, pak, izbjegavaju odlazak u školu. U jednakoj mjeri (nema statistički značajne razlike) biraju strategije kao što su: ništa ne naprave, pobjegnu ili kažu prijatelju. S obzirom na gornju tablicu, može se reći da pasivne žrtve biraju socijalno poželjnije načine suočavanja, dok se provokativne žrtve koriste socijalno nepoželjnim načinima ili izbjegavanjem. Pasivne žrtve pokazuju spremnost da se požale odrasloj osobi, dok će provokativne žrtve mnogo rjeđe na taj način pokušati riješiti problem. Ovakve razlike mogle su se očekivati, s obzirom na to da istraživanja pokazuju (Olweus, 1998.) kako se kod djece koja su provokativne žrtve u reagiranju znatno češće nego kod pasivnih žrtava očituje spoj anksiozna i agresivna obrasca ponašanja.

Osim strategija u suočavanju s nasilnim ponašanjem, pretpostavili smo da je i traženje i dobivanje pomoći jedan od važnih načina suočavanja. Razlike između provokativnih i pasivnih žrtava u dobivanju pomoći prikazane su u Tablici 9.

➔ **TABLICA 9**
Procjene pasivnih i provokativnih žrtava o dobivanju pomoći nakon što je traže

Pomogli	Pasivne žrtve		Provokativne žrtve		P
	N	%	N	%	
Roditelji	388	52,5	116	36,4	0,000
Brat/sestra	139	18,8	50	15,7	0,222
Nastavnik	161	21,8	52	16,3	0,038
Prijatelj	365	49,4	155	48,6	0,790

Iz gornje tablice vidi se da je dobivena statistički značajna razlika u dvije čestice, a to su: pomoć roditelja i nastavnika. Pasivne žrtve značajno više nego provokativne doživljavaju da im je pružena pomoć odraslih osoba (nastavnici i roditelji) u situaciji kada su druga djeca bila nasilna prema njima, dok te razlike nema kada pomoć pružaju vršnjaci (pri-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 3 (83),
STR. 575-590

PROFACA, B.,
PUHOVSKI, S.,
LUCA MRĐEN, J.:
NEKE KARAKTERISTIKE...

➔ **TABLICA 10**
Doživljaj promjene
nakon traženja
pomoći

jatelji ili braća i sestre). Moguće je da provokativne žrtve manje traže pomoć, ali ne treba zaboraviti ni mogućnost da su odrasli manje skloni vjerovati djetetu koje je provokativna žrtva i koja je i sama sklona nasilju. Osim toga, odrasli, pogotovo nastavnici, mogu pokazivati otvorenu nesklonost prema provokativnim žrtvama (Olweus, 1998.).

Djeca su procjenjivala koliko se nasilje više ili manje događalo nakon traženja pomoći.

Pomogli	Pasivne žrtve		Provokativne žrtve		P
	N	%	N	%	
Više se nije događalo	164	22,2	47	14,7	0,004
Manje se događalo	247	33,4	82	25,7	0,012
Bilo je gore	68	9,2	35	10,9	0,369
Ništa se nije promijenilo	156	21,1	60	18,8	0,407
Nikome nisu rekli	64	8,7	45	14,1	0,011

Pasivne žrtve statistički značajno više izvještavaju da se, jednom kada su tražili pomoć, nasilje smanjilo ili potpuno nestalo, dok provokativne žrtve češće navode da nikomu nisu ni rekli, pa nisu ni mogli očekivati promjenu.

GLAVNA RASPRAVA

Rezultati provedenog istraživanja pokazuju da se ove dvije skupine djece – pasivne i provokativne žrtve – razlikuju po mnogim karakteristikama, što je svakako važno imati na umu prilikom osmišljavanja preventivnih i tretmanskih programa.

Vezano uz demografske karakteristike, razlike između ovih dviju skupina djece nalaze se na varijablama spola i dobi. Naime, dok su pasivne žrtve u podjednakoj mjeri dječaci i djevojčice, provokativne žrtve znatno su češće dječaci. Ovakav rezultat može se objasniti činjenicom da su provokativne žrtve djeca koja su i sama nasilna prema drugima, što se češće događa dječacima nego djevojčicama. S druge strane, moguće je pretpostaviti da je tolerancija društva, pa samim time i nastavnika ili roditelja prema nasilničkom ponašanju dječaka, veća nego prema nasilničkom ponašanju djevojčica, što može dovesti do toga da se jedno te isto ponašanje kod djevojčica interpretira kao nasilničko ponašanje, a kod dječaka kao "nestašluk". Osim toga, dječake se češće potiče da na nasilje uzvrate nasiljem, tj. "da vrate", dok se djevojčicama možda češće sugerira da zatraže zaštitu što također može biti povezano s većim brojem dječaka koji su nasilni prema vršnjacima nego što su to djevojčice.

Rezultati vezani uz dob ispitanika govore o tome da je u nižim razredima podjednak broj pasivnih i provokativnih žrtava, dok je u višim razredima značajno veći broj provokativnih žrtava nego pasivnih. Moguće je da su neki od ispita-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 3 (83),
STR. 575-590

PROFACA, B.,
PUHOVSKI, S.,
LUCA MRDEN, J.:
NEKE KARAKTERISTIKE...

nika koji polaze osmi razred prethodno bili pasivne žrtve, a nakon nekoga vremena počeli su na nasilje reagirati nasiljem, pa je zbog toga veći broj provokativnih žrtava u višim razredima osnovne škole. S druge strane, može se pretpostaviti i da će mlađa djeca, ako su izložena nasilju, vjerojatnije potražiti pomoć odrasle osobe, dok će stariji možda češće pokušati sami riješiti problem tako da i sami postanu nasilni. To su samo moguće interpretacije dobivenih rezultata, međutim potrebna su dodatna istraživanja kako bi se ušlo dublje u problematiku i s većom sigurnosti objasnilo rezultate. Dobivena razlika između provokativnih i pasivnih žrtava s obzirom na njihovu dob važna je informacija u kontekstu pravodobnoga reagiranja na nasilje među djecom, jer se može pretpostaviti da će djeca koja su dugo bila izložena nasilju vršnjaka s vremenom – ako im nije pružena zaštita i stručna pomoć – i sama postati nasilna prema drugima.

Vezano uz općenit osjećaj zadovoljstva u školi, ove dvije skupine ispitanika značajno se razlikuju u tome da se provokativne žrtve u školi osjećaju gore, no ne i manje prihvaćeno. S obzirom na to da i jedna i druga skupina djece pripada kategoriji žrtava, bilo je očekivano da se njihov osjećaj prihvaćenosti neće razlikovati, jer je općenito karakteristika djece žrtava nasilja među djecom da se osjećaju neprihvaćeno, pogotovo od vršnjaka. Rezultati koji upućuju na to da se provokativne žrtve u većoj mjeri u školi osjećaju loše mogu se objasniti time što se provokativne žrtve, češće nego pasivne, ponašaju na socijalno neprihvatljiv način, što često dovodi do kritiziranja, kažnjavanja i ostalih, za njih neugodnih, reakcija, pogotovo od profesora, ali i roditelja. Ovakvo ponašanje vršnjaka i odraslih može pridonijeti tome da se u školi osjećaju loše.

Postoje značajne razlike i u načinu na koji se ove dvije skupine djece suočavaju s doživljenim nasiljem. Može se općenito reći da se djeca koja pripadaju skupini provokativnih žrtava služe znatno manje uspješnim i socijalno neprihvatljivim strategijama kako bi se zaštitila od nasilja vršnjaka. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da su provokativne žrtve sklonije agresivno reagirati na nasilje ili zadržati to za sebe, dok pasivne žrtve češće traže pomoć i zaštitu odraslih, što onda može biti povezano s tim da pasivne žrtve češće izvještavaju da su im odrasle osobe pružile pomoć.

Metodološka razmatranja

U našim uvjetima proveden je malen broj istraživanja koji se bave vršnjačkim nasiljem, tako da se pred istraživače postavlja i niz problema metodološke prirode.

Upitnik koji je upotrijebljen u ovom istraživanju konstruiran je za djecu osnovnoškolske dobi, a psihometrijska analiza Skale počinjenoga nasilja i Skale doživljenoga nasilja ovog

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 3 (83),
STR. 575-590

PROFACA, B.,
PUHOVSKI, S.,
LUCA MRĐEN, J.:
NEKE KARAKTERISTIKE...

upitnika govori o dobroj pouzdanosti ovih mjera. Smatramo da će daljnja ispitivanja ovim upitnikom pridonijeti njegovoj primjenjivosti.

Ovo je istraživanje jedno od prvih u nas i usmjereno je prema nekim osnovnim karakteristikama djece koja su žrtve nasilja. U sljedećim ispitivanjima trebalo bi se usmjeriti na neke druge karakteristike djece koja su provokativne i pasivne žrtve. Istraživanja u svijetu posljednjih se godina sve više usmjeravaju na longitudinalno praćenje djece koja su izložena viktimizaciji te njihovoj kasnijoj prilagodbi. Može se, također, pretpostaviti da će daljnja istraživanja uzeti u razmatranje i druge varijable koje će objasniti razlike između ovih dviju skupina (osobine ličnosti, roditeljski postupci u obitelji, problemi u ponašanju kod djece, neke obiteljske varijable, stres i dr.).

Jedan od metodoloških problema ovog istraživanja može biti da se rezultati temelje na samoprocjeni djece. U idućim istraživanjima trebalo bi uključiti i druge mjere koje bi pridonijele objektivnosti, kao što je opažanje djece u prirodnim uvjetima te procjene druge djece i odraslih.

Istraživanje je provedeno na djeci iz urbanih sredina u Hrvatskoj (13 gradova). U sljedećim istraživanjima bilo bi važno obuhvatiti i djecu koja žive u drukčijim uvjetima, kako bi uzorak bolje reprezentirao populaciju djece u Hrvatskoj.

Mogućnosti primjene rezultata u praktične svrhe

Glavni cilj intervencijskih programa koji se odnose na nasilje među djecom u školama jest smanjiti sadašnje probleme nasilnika i žrtava u školskom okruženju i izvan njega te spriječiti pojavu drugih problema (Olweus, 1998.). Za djecu koja su žrtve nasilja to prije svega znači povećati osjećaj sigurnosti u školi te osjećaj prihvaćanja. Stoga je poznavanje karakteristika žrtava te razlikovanje dviju skupina žrtava (pasivnih i provokativnih) od iznimne važnosti. Poznavanje njihovih karakteristika olakšava njihovo prepoznavanje. Osobito je važan rezultat, koji upućuje na njihove načine reagiranja, traženje pomoći i prepoznavanje podrške. Možemo reći da rezultati ovog istraživanja pokazuju kako u interventnim programima treba osobitu pozornost posvetiti djeci provokativnim žrtvama. Pokazalo se da su to češće dječaci viših razreda koji osjećaju nezadovoljstvo u školi i procjenjuju da dobivaju manje podrške odraslih nego pasivne žrtve. Ovakva obilježja provokativnih žrtava čine ih rizičnima za dugoročne posljedice doživljaja nasilja u školi. Olweus (1998.) navodi da je glavna zadaća u zaštiti djeteta žrtve omogućiti da ono doživljava da mu odrasli mogu pružiti potrebnu pomoć. Zato ovo istraživanje i slična istraživanja mogu pomoći u rasvjetljavanju specifičnosti dviju skupina žrtava, kako bi se pažljivije i ciljano planirali intervencijski programi.

LITERATURA

- Andreou, E. (2000.), Bully/victim problems and their association with psychological constructs in 8-to 12-year-old Greek school children, *Aggressive Behavior*, 26 (1): 49-56.
- Bond, L., Carlin, J. B., Thomas, L., Rubin, K. i Patton, G. (2001.), Does bullying cause emotional problems. A prospective study of young teenagers, *BMJ*, 323: 480-484.
- Dake, J. A., Price, J. H. i Telljohann, S. K. (2003.), The Nature and Extent of Bullying at School, *Journal of School Health*, 7 (5): 173-180.
- Fosse, G. K. i Holen, E. (2002.), Childhood environment of adult psychiatric outpatients in Norway having been bullied in school, *Child Abuse and Neglect*, 26: 129-136.
- Haynie, D., Nansel, T. i Eitel, P. (2001.), Bullies, victims and bully/victims distinct groups of at risk youth, *Journal of Early Adolescence*, 21: 29-49.
- Hughes-Jones, S. i Smith, P. K. (1999.), Self reports of short and long-term effects of bullying on children who stammer. *British Journal of Educational Psychology*, 69: 141-158.
- Kumpulainen, K., Rasanen, E. i Henttonen, I. (1999.), Children involved in bullying: Psychological disturbance and the persistence of the involvement, *Child Abuse and Neglect*, 23 (12): 1253-1262.
- Kumpulainen, K. i Rasanen, E. (2000.), Children involved in bullying at elementary school age: Their pediatric symptoms and deviance in adolescence. An Epidemiological Sample, *Child Abuse and Neglect*, 24 (12): 1567-1577.
- Olweus, D. (1998.), *Nasilje među djecom u školi*, Školska knjiga, Zagreb.
- Roland, E. i Idsoe, T. (2001.), Aggression and bullying; *Aggressive Behavior*, 27 (6): 446-462.
- Smith, P. K., Singer, M., Hoel, H. i Cooper, C. L. (2003.), Victimization in the school and the workplace: Are there any links?, *British Journal of Psychology*, 94 (2. dio): 175-188.
- Sourander, A., Helstela, L., Helenius, H. i Piha, J. (2000.), Persistence of bullying from childhood to adolescence – a longitudinal 8-year follow-up study, *Child Abuse and Neglect*, 24: 873-881.

Some Characteristics of Passive and Provocative Victims of Bullying

Bruna PROFACA, Sena PUHOVSKI, Jadranka LUCA MRĐEN
Polyclinic for the Protection of Children of the City of Zagreb, Zagreb

Bullying is defined as repetitive or long-term exposure of the child to negative behaviors of other child or children (Olweus, 1998). Data concerning this problem in our country is still very rare. The aim of this research was to see which are the characteristics of children who are victims of bullying, and are there differences between the two groups of victims

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 3 (83),
STR. 575-590

PROFACA, B.,
PUHOVSKI, S.,
LUCA MRĐEN, J.:
NEKE KARAKTERISTIKE...

– passive and provocative. The measure used in the research was Questionnaire of school violence (UŠN – 2003) which was developed for a bigger research done by the Center for child protection in Zagreb. Participants in research were children aged 10 – 14 (N= 1058) who were victims of bullying. The results show that there is no difference in the number of boys and girls in the group of passive victims but the provocative victims are more often boys. Between younger children there is no difference in the number of passive and provocative victims but in higher grades (older children) there are more provocative victims. Provocative victims feel worse in school, but not less accepted than passive victims. There are significant differences in the way in which these two groups of children deal with violence towards them. Provocative victims use significantly less successful and more socially inappropriate strategies to protect themselves from bullying. Provocative victims are more likely to react aggressively to violence or to keep it to themselves while passive victims more often ask for the help and protection of adults. The results show that it is important to keep in mind the differences between these two groups of children when creating prevention and intervention programs.

Key words: bullying, victims, bully/victims

Einige Charakteristiken passiver und provokativer Gewaltopfer unter Schulkindern

Bruna PROFACA, Sena PUHOVSKI, Jadranka LUCA MRĐEN
Poliklinik für gefährdete Kinder, Zagreb

Gewalt in der Schule besteht laut Definition aus wiederholten oder dauernden Attacken vonseiten eines Kindes oder mehrerer Kinder (Olweus, 1998). In Kroatien sind Untersuchungen zu diesem Problem immer noch äußerst selten. Das Ziel der vorliegenden Arbeit ist, die Charakteristiken der Gewaltopfer zu ermitteln und zu untersuchen, ob es unter den Opfern Unterschiede im Sinne von passivem und provokativem Verhalten gibt. Bei der Untersuchung wurde der Fragebogen "Gewalt unter Schulkindern" (Upitnik školskog nasilja: UŠN-2003) eingesetzt, welcher im Rahmen einer breiter angelegten Untersuchung der Zagreber Poliklinik für gefährdete Kinder entwickelt worden war. An der Umfrage nahmen Kinder zwischen 10 und 14 Jahren (N = 1058) teil, die erwiesenermaßen zu Opfern der Gewalt unter Schulkindern geworden waren. Es zeigte sich, dass sich unter den passiven Opfern Mädchen und Jungen gleichermaßen befanden, während weitaus mehr Jungen zu den provokativen

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 15 (2006),
BR. 3 (83),
STR. 575-590

PROFACA, B.,
PUHOVSKI, S.,
LUCA MRDEN, J.:
NEKE KARAKTERISTIKE...

Gewaltopfern zählten. In den unteren Klassen hält sich die Zahl passiver und provokativer Gewaltopfer die Waage, während es in den höheren Klassen bedeutend mehr provokative Opfer gibt. Provokative Gewaltopfer fühlen sich in der Schule weniger wohl, werden jedoch von ihren Altersgenossen durchaus akzeptiert. Die Unterschiede zwischen passiven und provokativen Gewaltopfern liegen in der Art und Weise, wie sich diese Kinder mit den erlebten Attacken auseinandersetzen. Provokative Gewaltopfer neigen eher zu aggressivem Verhalten oder halten sich zurück, und wenden allgemein betrachtet Verteidigungsstrategien an, die wesentlich weniger erfolgreich und gesellschaftlich weniger wünschenswert sind, während passive Opfer öfter die Hilfe und den Schutz Erwachsener suchen. Die Untersuchungsergebnisse verweisen darauf, dass man den Unterschieden zwischen passiven und provokativen Gewaltopfern Rechnung tragen und Interventionsprogramme den gegebenen Umständen anpassen muss.

Schlüsselwörter: Gewalt unter Schulkindern, passive Gewaltopfer, provokative Gewaltopfer